

Nya tider – nya jobb

Utmaningar och utvecklingsvägar i jobbpolitiken

David Ljung

Nya tider – nya jobb

David Ljung

Författarna svarar själva för framlagda uppfattningar och slutsatser i Tankeverksamhetens skrifter.

Ansvarig utgivare: Ann-Sofie Hermansson
www.tankeverksamheten.se
redaktion@tankeverksamheten.se

ISBN 978-91-87077-10-4

Göteborg 2012

Nya tider – nya jobb

Utmaningar och utvecklingsvägar i jobbpolitiken

Inledning

Det finns ett behov av att ta tag i jobbfrågan. Under snart fyra år av kris-
hantering i Europa har jobben ofta hamnat i skymundan. Arbetslösheten har
blivit den där punkten som hela tiden funnits med på att-göra-listan, men
som gång på gång fått stå tillbaka för akuta utryckningar på andra områden.
Så kan det inte få hålla på. För att inte en alltför svårhanterlig problembild
ska bita sig fast är det nödvändigt att nu konsekvent börja sätta jobben i
centrum.

Just detta – att lyfta jobbfrågan – är ambitionen med den seminarierie i fem
delar som 2012-2013 samarrangeras av Socialdemokraterna i Europaparla-
mentet, IF Metall Göteborg, LO Västsverige och Tankeverksamheten. Serien
har fått det övergripande temat "Nya tider – nya jobb". Inriktningen är inte
att politisera eller exponera skiljelinjer. Utgångspunkten är i stället att arbe-
tet för fler och bättre jobb måste bygga på en saklig och konstruktiv dialog
där alla berörda parter deltar fullt ut. Jobbdebatten får inte fastna i käbbel
eller dogmatik.

Syftet med denna rapport är att översiktligt analysera de huvudutmaningar
som svensk och europeisk jobbpolitik nu står inför. På kort sikt handlar det
om att lösa den finans- och skuldskris som alltmer kommit att omvandlas till
en jobbkris. På längre sikt handlar det om att bygga en fungerande och kon-
kurrenskraftig arbetsmarknad med kapacitet att hantera både den demogra-
fiska utvecklingen och den gröna omställningen. Rapporten ska inte ses som
något positionspapper, utan är enbart tänkt att fungera som ett helt öppet
diskussionsunderlag. Alla synpunkter och värderingar är mina egna.

Rapporten tar ett helhetsgrepp om jobbfrågan. För att kunna komma till rätta
med problemen räcker det inte med ett snävt fokus. Perspektiven måste
tvärtom vara breda och inkluderande. En utgångspunkt är att arbetsmarknad
och välfärdssystem hör samman. Här finns det en växelverkan som är viktig
att uppmärksamma. En annan utgångspunkt är att nationella och internatio-

nella aspekter behöver ses i ett sammanhang. Dels hör europeiska och svenska arbetsmarknadsfrågor ihop. Strategier och åtgärder på europeisk och svensk nivå måste koordineras. Det går inte att optimera den nationella politiken utan ett aktivt engagemang i EU-arbetet på området. Dels måste det som görs i Sverige och Europa i hög grad relateras till förhållandena på världsmarknaden. Det finns ingen nationell arbetsmarknad som inte till stor del påverkas av den globala utvecklingen.

Rapporten har två delar. Först identifieras de generella huvudutmaningarna i jobbpolitiken. Därefter förs en diskussion kring vilka utvecklingsvägar samhället behöver ta för att utmaningarna ska kunna mötas.

1. Utmaningar

Vilka är då de huvudutmaningar som Europa och Sverige står inför? Hur ser problemen och möjligheterna ut?

1.1 Krishantering

Den mest omedelbara utmaningen är att hitta en hållbar väg ut ur krisen. Denna uppgift har med tiden blivit alltmer komplicerad. På de knappa fyra år som gått sedan finanskraschen hösten 2008 har det av en enda kris blivit fem parallella kriser.

Från början rörde det sig om en ren finanskras. Att enorma offentliga medel lades på att rädda havererade banker ledde dock till att det även växte fram en skuldkris. Statsfinanserna gröptes raskt ur. Från oktober 2008 till oktober 2011 godkände EU-kommissionen statsstöd från EU-ländernas regeringar till krisande nationella banker på sammanlagt ca 45 000 miljarder kr (European Commission 2012a, 2). Den medicin som valdes mot skuldkrisen bestod i huvudsak av hårda åtstramningar. Strategin gav vissa statsfinansiella förbättringar, men ledde samtidigt till att de tendenser till återhämtning som fanns under 2010 och våren 2011 bröts ner. Därmed genererades djupa jobb- och tillväxtkriser. Till allt detta ska läggas en social kris. Krisutvecklingen har slagit brutalt mot de svagaste grupperna i samhället.

När det gäller *finanskrisen* är stabiliteten på finansmarknaden ännu inte återställd. Många av bankerna i Europa är beroende av den konstgjorda andning som Europeiska Centralbanken förser dem med i form av ett

omfattande likviditetsstöd. På EU-nivån arbetas det hårt med att stärka regleringen och tillsynen av finanssektorn, men det är en process som tar tid.

När det gäller **skuldkrisen** är läget fortsatt instabilt. Till att börja med krävs kraftfulla åtgärder för att få kontroll över den akuta utvecklingen i Grekland, Spanien, Italien, Portugal och Irland – och möjligen ytterligare ett par länder. Därefter återstår på flera håll att fullfölja långa och mödosamma program för att sanera statsfinanserna. Med ett genomsnittligt underskott på 4,5 procent och en snittskuld på 82,5 procent av BNP har EU-länderna en bit kvar att gå (Eurostat 2012-06-10, *Government finance statistics*, www.ec.europa.eu/eurostat).

När det gäller **jobbkrisen** växer arbetslösheten nu igen från redan höga nivåer. I april 2012 var 24,7 miljoner människor arbetslösa inom EU. Det motsvarade 10,3 procent av arbetskraften. 5,5 miljoner ungdomar under 25 år gick utan arbete, vilket gav en ungdomsarbetslöshet på 22,4 procent. De nationella variationerna var stora. Bäst och sämst i total arbetslöshet var Österrike (3,9 procent) och Spanien (24,3 procent). Högst och lägst ungdomsarbetslöshet hade Grekland (52,7 procent) och Tyskland (8,1 procent). Sverige befann sig i mittenskiktet med en arbetslöshet på 7,3 procent och en anmärkningsvärt hög ungdomsarbetslöshet på 21,9 procent (Eurostat 2012-06-01).¹ Därtill stiger långtidsarbetslösheten. Inom EU utgjorde de långtidsarbetslösa andra kvartalet 2011 43 procent av alla arbetslösa. Som långtidsarbetslös betraktas den som varit utan jobb i mer än tolv månader (European Commission 2011a, 4). Arbetslösheten är alltså inte bara hög, utan håller även på att gräva sig ner allt djupare.

När det gäller **tillväxtkrisen** ser den europeiska ekonomin nu definitivt ut att vara på väg in i ännu en recession. Därtill är utsikterna på längre sikt bekymmersamma. EU-kommissionen räknar med en genomsnittlig årlig tillväxt fram till 2020 på så lite som 1,25 procent. Det är hela en procentenhet lägre än under det förra decenniet (European Commission 2011b, 4).

När det gäller den **sociala krisen** har arbetslösheten och nedskärningarna fått allvarliga konsekvenser. Utslagning och fattigdom har blivit alltmer omfattande problem i krisens spår. Ett forskarlag presenterade sommaren 2011 en första översikt över hur krisen påverkat folkhälsan. Framför allt har massarbetslösheten haft stor negativ effekt på människors mentala välbefinnande. I de tio EU-länder där statistik fanns tillgänglig hade självmordsfrekvensen mellan 2007 och 2009 stigit i alla utom ett. I övriga nio länder hade självmorden ökat med mer än 5 procent. På Irland var ökningen 13 procent och i Grekland hela 17 procent (Stuckler et al 2011). Från Irland kommer beskrivningar av hur särskilt unga människor tappar hoppet. Utan jobb,

---

¹ För en diskussion om den svenska ungdomsarbetslösheten se Nilsson, A. & Nyström, Ö., *Ungdomsarbetslöshet i Sverige och Leerwerkpflicht i Nederländerna*, Göteborg: Tankeverksamheten 2012.

inkomst eller rimligt stöd klarar de inte att behålla framtidstron. Även för grekisk del talas det om en desperat situation. Människor mår allt sämre och får allt mindre hjälp såväl på de kraftigt bantade sjukhusen som i de sociala programmen.

Det är uppenbart att krisutmaningen är långsiktig. Det kommer att krävas många år av hårt arbete för att såren ska läkas ut.

1.2 Från arbetslöshet till arbetskraftsbrist

I nuläget är bristen på jobb alltså ett stort problem. I ett längre perspektiv är det i stället arbetskraftsbrist som blir den svåraste utmaningen. Det mesta tyder på att det kommer att bli allt tuffare för arbetsgivarna att hitta den arbetskraft de söker.

De demografiska trenderna är problematiska. Låg fertilitet innebär att befolkningen i arbetsför ålder (15-64 år) inom EU kommer att krympa. Prognoserna talar om att kurvan nu är på väg att vända nedåt och att minskningen fram till 2060 blir omkring 15 procent. Samtidigt gör den stigande livslängden att pensionärerna blir fler. Från att 2008 ha bestått av 85 miljoner personer beräknas gruppen 65 år och äldre 2060 utgöra 151 miljoner. Som ett resultat av detta mer än fördubblas äldreförsörjningskvoten. Antalet förvärvsarbetande blir färre i förhållande till den pensionerade delen av befolkningen. I nuläget går det fyra personer i arbetsför ålder på varje person över 65. År 2060 kommer det endast att gå två personer i arbetsför ålder per 65-plussare. Det är en drastisk omställning. Förändringarna kommer att vara som snabbast mellan 2015 och 2035 (European Commission 2009, 20, 40ff. European Commission 2010, 2f).

För svensk del väntar en pensioneringsvåg. Inom kort kommer åldersavgångarna från arbetsmarknaden att för första gången i modern tid bli fler än antalet ny tillträdande ungdomar. 1,6 miljoner personer väntas lämna arbetslivet av åldersskäl fram till 2025. Inom offentlig sektor innebär det att 44 procent av de nu anställda pensioneras. Detta kan skapa betydande rekryteringssvårigheter. Läget ser skapligt ut i storstadsregionerna, men i många mindre kommuner väntar problem. I 13 kommuner beräknas åldersavgångarna enbart inom offentlig sektor bli större än det lokala nytillskottet av ungdomar på arbetsmarknaden (Arbetsförmedlingen 2010).

Det finns flera sätt att ta tag i den hotande arbetskraftsbristen. Höjda pensionsåldrar och tidigare inträden på arbetsmarknaden är två alternativ. Samtidigt är det svårt att se en helhetslösning som inte inkluderar högre sysselsättningsnivåer. När tillväxtstrategin EU 2020 togs fram sattes ett mål för detta. Fram till 2020 ska sysselsättningsgraden för kvinnor och män höjas

till 75 procent. Detta är en offensiv men inte helt orealistisk målsättning. Figur 1 visar att det hittills gått trögt. I stället för att stiga har sysselsättningsnivåerna antingen sjunkit eller stått stilla. Detta förvånar inte i en så pass djup kris, men är samtidigt en utveckling som behöver vändas. För att pensions- och välfärdsekvationen ska gå ihop behöver nivåerna stiga ganska snabbt. Framför allt behöver fler kvinnor i Europa ta steget in i arbetslivet. Det är på den kvinnliga sidan som den största outnyttjade potentialen finns.

Figur 1. Sysselsättningsnivåer i förhållande till EU 2020-målen

	2008	2009	2010	2011	EU 2020-mål
Sysselsättningsgrad (%)					
EU 27					
- Totalt	70,3	69,0	68,6	68,6	75
- Kvinnor	62,8	62,3	62,1	62,3	
- Män	77,9	75,8	75,1	75,0	
Sverige					
- Totalt	80,4	78,3	78,7	80,0	80+
- Kvinnor	77,2	75,7	75,7	77,2	
- Män	83,5	80,9	81,7	82,8	

Källa: Eurostat 2012-06-10, "Europe 2020 indicators", www.ec.europa.eu/eurostat

1.3 Modernisering och globalisering

En annan tung utmaning blir att möta de kontinuerliga samhällsförändringar som här får gå under rubrikerna modernisering och globalisering. Dessa processer är på det stora hela taget positiva. Samhällssystem och levnadsvillkor över hela världen blir steg för steg bättre. Nackdelar finns, men om de hanteras på rätt sätt kan de omvandlas till fördelar.

Moderniseringen ger ökad komplexitet och förändringstakt. Arbetsmarknaden i det gamla industrisamhället var enklare och mer överblickbar än de strukturer som nu växer fram:

- Jobben ser mer och mer olika ut. De standardlösningar som tidigare kunde användas för stora grupper av arbetare behöver därför differentieras och individualiseras.
- Affärs- och produktionsmodellerna blir särskilt inom tillverkningsindustrin alltmer volatila. Att de flesta leveranser sker "just-in-time"

och att nästan ingenting längre produceras för att läggas på lager leder till att produktionsvolymerna pendlar upp och ner. Behovet av arbetstimmar i produktionen svänger kraftigt. Denna utveckling skapar nya förutsättningar när det gäller anställningsformer och anställningslösningar.

- Det generella omställningstrycket ökar. Den som inte reagerar snabbt hamnar efter. Företag som inte aktivt utvecklar sin produktion och människor som inte aktivt utvecklar sin kompetens riskerar att raskt få problem.

Att skapa ordning och trygghet på en så pass rörlig och rörlig arbetsmarknad är inte lätt. Det ställer krav på en nära och flexibel dialog mellan arbetsmarknadens parter. Samtidigt blir denna dialog en än mer central nyckel till framgång. De företag och länder där den fungerar effektivt kommer att ha betydande konkurrensfördelar.

Globaliseringen ger en tuffare konkurrenssituation. För allt fler produkter blir världen en homogen marknad. Betydligt fler länder än för bara något decennium sedan är med i kampen om var produktion och jobb ska hamna. De förbättrade kommunikationsmöjligheterna innebär dessutom att verksamheter relativt enkelt kan flyttas samt att både varor och tjänster på ett helt annat sätt än tidigare kan produceras på långt avstånd från kunderna. Denna utveckling skapar möjligheter och risker. För framgångsrika företag blir expansionspotentialen enorm. För kompetenta och drivna arbetstagare öppnas helt nya vägar upp. Samtidigt blir risken för att konkurreras ut mer konkret och direkt – för både företag och arbetstagare.

Moderniseringen och globaliseringen leder till att välståndshierarkin mellan länderna och i världen blir flyktigare. På kort tid kan rika länder förvandlas till fattiga och fattiga till rika. De länder som lyckas skapa goda utvecklings- och tillväxtstrukturer stiger i graderna. De länder där detta misslyckas får finna sig i att falla tillbaka – oberoende av historiska meriter.

Frågan blir därför hur man bäst går till väga för att säkra jobben i denna moderna och globala miljö. Hur ska Sverige och Europa kunna hålla ställningarna i kapplöpningen mot framtiden?

1.4 Konkurrens med kunskap

Svaret handlar mycket om att se till att vara bra på kunskap och kunskapsutveckling. Detta är följaktligen en avgörande utmaning. Den dominerande globala konkurrensfaktorn är kunskap. Trenden är dessutom att denna faktors betydelse ökar. Toppositionerna i välståndshierarkin kommer alltmer

utpräglat att gå till de vassaste kunskapsländerna. Den som vet mest och som fortast lär sig nytt vinner.

Bottenpositionerna i hierarkin går till de länder som med hjälp av dåliga löner och arbetsvillkor kapar åt sig enkel produktion med låga förädlingsvärden och tunt kunskapsinnehåll. Vinstmarginalerna för sådana verksamheter är minimala, vilket gör det svårt att stärka välståndet. Att de låga lönerna håller tillbaka efterfrågan gör inte saken bättre. I Kina arbetar man nu målmedvetet för att lämna detta segment. Efter att under två decennier ha varit världens fabrik för enklare tillverkning vill man börja klättra i hierarkin. Inriktningen är att steg för steg öka kunskapsinnehållet och höja lönenivåerna.

Alla jobb har ett värde, men i det globala perspektivet har vissa arbetstillfällen faktiskt ett större samhällsekonomiskt värde än andra. Alla typer av jobb måste finnas i en ekonomi, men det är de kunskapstunga arbetena som ger den riktigt goda välståndsutväxlingen. På vissa håll i världen bränns relativt mycket av de offentliga resurserna på att frikostigt subventionera kunskapstunna jobb i tjänstesektorn. Några EU-länder driver den linjen hårt. Det är en prioritering som kan ifrågasättas. Den är som regel inte till någon fördel när det gäller att långsiktigt upprätthålla den globala konkurrenskraften i den nationella ekonomin.

Kompetens

Att konkurrera med kunskap går delvis ut på att säkerställa att arbetskraften är tillräckligt kompetent. I Europa finns en tydlig trend i riktning mot hårdare kompetenskrav. Jobben har kontinuerligt fått ett allt större kunskapsinnehåll och om de anställda framöver ska kunna möta företagets behov kommer de att behöva prestera på allt högre kompetensnivåer.

År 2000 var 29 procent av de sysselsatta inom EU lågkvalificerade och 22 procent högkvalificerade. År 2010 var förhållandet det omvända: 29 procent var hög- och 22 procent lågkvalificerade. År 2020 beräknas 35 procent av jobben kräva höga kvalifikationer och 15 procent kräva låga kvalifikationer. Enligt aktuella kompetensprognoser är det högst tveksamt om det då kommer att finnas tillräckligt med arbetstagare för det ökande segmentet högkvalificerade jobb (European Commission 2011a, 7).

Även kompetensaspekten finns med i EU 2020-strategin. De EU-målsättningar som gäller fram till 2020 är en andel ungdomar utan gymnasieexamen på maximalt 10 procent samt en andel 30-34 åringar med högskoleexamen på minst 40 procent. Figur 2 visar att kurvorna pekar åt rätt håll både inom EU som helhet och för svensk del. På EU-nivån är dock gapen till målen alltför

ordentliga och på den svenska nivån är ambitionerna för låga. Det finns alltså mycket kvar att göra på detta område.

Figur 2. Utbildningsmål i EU 2020-strategin

	2008	2009	2010	2011	EU 2020-mål
<i>Ungdomar utan gymnasieexamen (%)</i>					
EU 27	14,9	14,4	14,1	13,5	10
Sverige	12,2	10,7	9,7	6,6	<10
<i>30-34-åringar med högskoleexamen (%)</i>					
EU 27	31,1	32,3	33,6	34,6	40
Sverige	42,0	43,9	45,8	47,5	40-45

Källa: Eurostat 2012-06-10, "Europe 2020 indicators"²

Forskning och utveckling

Den andra kunskapskomponenten är forskning och utveckling (FoU). Där måste den som vill hänga med i kunskapsutvecklingen satsa ambitiöst och långsiktigt.

EU är dock illa ute på denna front. FoU-investeringsstakten är låg. Efter att under ett decennium ha legat kring 1,7-1,9 procent hamnade den 2010 på två procent av BNP. Detta ska exempelvis jämföras med en FoU-investeringsnivå i USA på omkring 2,6-2,8 procent.

För svensk del ser det ljusare ut än för EU som helhet. De svenska FoU-siffrorna har de senaste tio åren i princip legat mellan 3,4 och 3,8 procent.³ Detta är dock inte riktigt så bra som det kan verka. De internationellt konkurrerande storföretagen är klart viktigare i den svenska ekonomin än i många andra EU-ekonomier. För att hålla dessa företag konkurrenskraftiga krävs för svensk del särskilt höga investeringsnivåer. Nyligen ställde EU-kommis-

² Det finns oklarheter kopplade till den svenska statistiken över ungdomar utan gymnasieexamen. Dessa siffror ska därför tas med en nypa salt.

³ Eurostat 2012-01-15: "Gross domestic expenditure on R&D, % of GDP", www.ec.europa.eu/eurostat. OECD 2012-01-15: "Gross domestic expenditure on R&D. As a percentage of GDP", www.oecd.org.

sionen även upp några mer konkreta frågetecken när det gäller det svenska innovationsklimatet. Enligt kommissionen är Sverige svagt i kommersialiseringen av innovationer och skapandet av snabbväxande innovationsföretag. Kommissionen pekar även på risken i att de svenska FoU-satsningarna är koncentrerade till några få storföretag som över tid tenderar att flytta dessa verksamheter bort från Sverige (European Commission 2012b, 4).

FoU-problematiken uppmärksammas i EU 2020-strategin. Målet är att FoU-investeringarna inom EU ska ökas till 3,0 procent till år 2020. Till den nivån är det alltså ganska långt.

1.5 Obligatorisk grön logik

Parallellt med övriga utmaningar finns behovet av att ställa om till en grön ekonomi. Detta är en nödvändig process som inte kan kompromissas bort. Det är varken lönsamt eller rationellt att vänta med att ta itu med klimathot och andra stora miljöproblem. Ju längre man dröjer, desto större blir problemen och desto dyrare blir de att lösa. En grön tråd behöver därför gå genom allt som görs.

Ambitiösa miljö-satsningar bör dock inte ses som något hot mot tillväxt och jobb. Snarare tvärtom. Att ta ledningen i den gröna utvecklingen kan ha stora fördelar. Precis som på många andra områden finns det en stor lönsamhetspotential i att vara först ut med ny teknik. Precis som vid andra strukturovandlingar finns det i den gröna omställningen en potential i att i stället för att förlora arbetstillfällen skapa både fler och bättre jobb.

Vad som är oroväckande i detta sammanhang är att miljöfrågorna halkat långt ner på prioriteringslistan under krisåren. I bantningar av ansträngda statsbudgetar har det varit lockande att temporärt lägga miljön åt sidan. Detta har gjort att de hållbarhetsrelaterade satsningarna har mattats av på flera håll i Europa.

2. Vägen framåt

Vilka generella utvecklingsvägar kan då samhället ta för att möta dessa utmaningar? Var finns lösningarna och vilken är politikens roll?

2.1 Ordning och reda utan kvävning

Att få till stånd en fungerande krishantering går i grunden ut på att skapa ordning och reda utan att kväva de positiva krafterna i ekonomin. Det har på senare tid vuxit fram ett relativt brett politiskt samförstånd om att balansen i de europeiska krisinsatserna hittills har varit skev. Ensidiga åtstramningar har fått dominera för mycket på efterfrågestimulansernas bekostnad. Den för snäva fixeringen vid strikt statsfinansiella problem har inneburit att bredare jobb- och tillväxtaspekter har hamnat i skymundan. Kortsiktigt lappande och lagande har för ofta fått gå före mer genomtänkta och långsiktiga reformer. Samtidigt finns det en insikt hos samtliga seriösa aktörer om att uppgiften varit allt annat än enkel. De chockvågor som 2008 sändes ut från den havere-rande finanssektorn har varit svåra att ta om hand. Att hitta balans i ett infer-no är lättare sagt än gjort.

Tre centrala utgångspunkter är rimliga för det fortsatta krisarbetet:

- Finanssektorn behöver stabiliseras. Regler och tillsyn måste bli stark-are. Det handlar inte om att hämma marknadskrafterna, utan om att tygla dem med hjälp av ett tydligt regelverk och en effektiv tillsyns-funktion. Den reformprocess som sedan ett par år tillbaka drivs inom EU behöver fullföljas. Finanssektorns roll måste vara att stödja den reala ekonomin – inte att med jämna mellanrum suga stora resurser från skattebetalarna.
- För att få ordning på statsfinanserna krävs i de flesta EU-länder solida och systematiska besparingar. Den genomsnittliga skuldbördan på över 80 procent av BNP måste i det längre perspektivet tryckas ner med åtminstone 20-30 procentenheter för att kunna betraktas som hälsosam. Saneringen bör dock inte drivas igenom så hastigt att den bredare samhällsekonomin paralyseras och återhämtningen aldrig riktigt kommer i gång. Obalanserade och alltför kortsiktiga bespa-ringsprogram kan bli kontraproduktiva.

För att få ordning på statsfinanserna krävs även en förstärkt ekonomisk styrning för att förebygga framtida skuldkriser. På denna punkt har det gjorts tydliga framsteg. Den uppstramning av stabilitets- och tillväxtpakten som nyligen genomfördes var ett viktigt steg i rätt riktning. Eventuellt behöver ytterligare förbättringar göras.

Vad det handlar om är att på EU-nivå etablera ett finanspolitiskt ramverk av samma slag som byggdes upp i Sverige efter 90-talskrisen. Ramverket är huvudorsaken till att Sverige klarat sig så bra i denna kris. Det är därför positivt att EU som helhet nu följer efter åt det hållet.

- Hela krishanteringsagendan behöver breddas. Jobbfrågan måste alltså göras betydligt mer central. I ett läge där massvis av arbetstillfällen fallit bort och arbetsmarknaden börjat halta betänkligt är jobben en avgörande nyckel till framgång. Det finns ingen som har råd med en permanent hög arbetslöshet. Den är inte bara ett stort minus på det personliga planet, utan urgröper även de offentliga budgetarna genom att pressa ner skatteintäkter och driva upp kostnader för arbetslöshetsersättning. Varken statsfinanserna eller samhällsekonomin som helhet kan fungera bra vid för höga arbetslöshetsnivåer.

De sociala frågorna är nära kopplade till jobben. En sänkt arbetslöshet skulle lösa många problem när det gäller fattigdom och utslagning, men skulle i sig inte räcka till. Krisen har drivit fram större klyftor och motsättningar i samhället. Där kommer det att behövas ett noggrant arbete för att se till att skadorna repareras och att dåliga mönster inte bli permanenta. Särskilt i de värsta krisländerna har kritiska delar av välfärden monterats ned. Inte sällan är det insatserna för de mest utsatta som har tagit mest skada. Där behövs en ordentlig återuppbyggnad.

Till detta behöver läggas ett mer ambitiöst arbete på tillväxtområdet. Det är hög tid att lyfta blicken och börja tänka strategiskt. Som det nu är halkar Europa efter utvecklingen i övriga världen för varje månad som går.

2.2 Ökad sysselsättning på bred bas

Det finns flera bra sätt att bädda för ökad sysselsättning. Potentialen är i själva verket stor. Med välriktade insatser skulle det gå att åstadkomma mycket med ganska små medel.

En viktig grundläggande observation är att det finns en växelverkan mellan sysselsättning och välfärd. Å ena sidan ger en starkare välfärd – särskilt när det gäller barnomsorg, äldreomsorg och föräldraförsäkring – möjligheter för fler att arbeta mer. Å andra sidan är en högre sysselsättning nödvändig för att kunna finansiera denna välfärd. Följaktligen går det att generera en positiv spiral där bättre välfärd ger ökad sysselsättning – som ger bättre välfärd – som ger ökad sysselsättning osv. De nordiska länderna lyckades väl med

detta under många år. Nu behöver de hålla stilen samtidigt som övriga Europa hänger på.

En annan observation är att det alltså är hos kvinnor som merparten av den outnyttjade sysselsättningspotentialen finns. Där är just förbättringar i välfärden en nyckel till att det ska gå att komma framåt. I många EU-länder skulle till exempel en utbyggnad av barnomsorgen göra det betydligt enklare för kvinnor att förvärvsarbeta. I Sverige skulle fler kvälls- och nattöppna förskolor göra tydlig skillnad.

Även vid sidan av välfärdsaspekten finns det mycket att göra för att öka kvinnors sysselsättning. Det behöver skapas bättre möjligheter för kvinnor att gå från deltid till heltid. Ofrivilliga deltider är i hela Europa en viktig orsak till kvinnors svaga ställning på arbetsmarknaden. Vidare behöver skyddet mot diskriminering av mammor i arbetslivet stärkas. I flera EU-länder har mammor nästan inga rättigheter alls. Även de generella åtgärderna mot diskriminering av kvinnor vid lönesättning och rekrytering måste bli vassare. Där har också de nordiska länderna ordentliga hemläxor att göra. Ytterligare ett reformområde är skattesystemet. Skattestrukturerna behöver ändras så att andrainkomsten i en familj inte beskattas högre än förstainkomsten. I Sverige gäller sedan början av 70-talet särbeskattning så att varje individ beskattas utifrån sina egna inkomster. I vissa EU-länder har man dock fortfarande sambeskattnings så att skatten på andralönen blir 50-60 procent högre än skatten på förstalönen. Detta gör det svårare för kvinnor att gå från hem- till förvärvsarbete.

En höjd kvinnlig sysselsättningsgrad är inte bara ett botemedel mot den växande arbetskraftsbristen, utan även en tung tillväxtfaktor. En grupp *Goldman Sachs*-ekonomer har visat att ökad jämställdhet på arbetsmarknaden stärker tillväxten. Den historiska bilden för euroländerna är att 0,4 procentenheter av den genomsnittliga årliga tillväxten på 2,1 procent från 1995 och tio år framåt skapades av att den kvinnliga sysselsättningen närma sig den manliga. Trots en relativt svag jämställdhetsutveckling blev tillväxteffekten god. Framöver finns det rejäla tillväxtpotentialer. Om den kvinnliga sysselsättningen i euroområdet höjdes till nuvarande manliga nivåer skulle resultatet kunna bli en BNP-ökning på uppemot 11 procent. I flera av de svagaste – och minst jämställda – ekonomierna finns det ännu mer att ta av. I Spanien, Italien och Grekland skulle det kunna handla om BNP-ökningar på upp till 13, 19 respektive 21 procent. Sverige har redan gjort stora tillväxtvinster via en mer jämställd arbetsmarknad och har därför kvar en potential i detta avseende på 3 procent (Daly 2007; Matsui et al 2010, 27).

En faktor som ofta glöms bort i diskussionerna om sysselsättningsnivåer och arbetskraftsbrist är arbetsmiljön. Med en bättre arbetsmiljö blir de långa sjukskrivningarna färre. Det blir inte lika vanligt att tvingas lämna sin arbetsplats av hälsoskäl. En friskare arbetsmiljö gör det även möjligt att arbeta längre. Ett huvudproblem i dag är att det inte finns många i tunga verkstads-

yrken eller inom vården som fysiskt klarar av att arbeta till 65. Sjukpensioneringar vid eller strax efter 60 är vanliga. De reella pensionsåldrarna skulle i dessa fall kunna höjas rejält med hjälp av ordentliga arbetsmiljöinsatser. 2008 lämnade den genomsnittlige EU-medborgaren arbetsmarknaden redan vid 61,4 års ålder (European Commission 2010, 30). Det är för tidigt.

Utvecklingen av arbetsmiljön har länge haft en positiv trend. Nu håller den trenden dock på att brytas. Många regeringar i Europa är relativt ointresserade av att ett ambitiöst arbete på området. Detta är ett steg år fel håll. Det är viktigt att hitta tillbaka till den positiva trenden.

2.3 Flexibilitet på trygga villkor

Att en mer rörlig, komplex och internationaliserad arbetsmarknad växer fram ska inte ses som något negativt. Risker finns, men i första hand genererar denna utveckling en rad positiva möjligheter för den enskilde arbetstagaren. De förändrade omständigheterna innebär dock att det blir allt viktigare att politiker och parter tar ett gediget ansvar för att säkra tryggheten. För att individen verkligen ska kunna utnyttja möjligheterna behöver det finnas ett fungerande skyddsnät att falla tillbaka på och ta sats från. Den nya dynamiken måste gå hand i hand med trygga grundvillkor.

En central förutsättning för att denna typ av arbetsmarknad ska fungera är att det finns ett rejält omställningsskydd. Arbetslöshetsförsäkringen behöver möjligen inte täcka någon längre tidsperiod, men den måste ligga på en så pass hög nivå att de som tillfälligtvis befinner sig mellan två jobb varken blir ruinerade eller paralyserade. I ett antal länder i Europa idag innebär arbetslöshet på grund av låga ersättningsnivåer något av en ekonomisk katastrof. Det får två negativa effekter. Dels tvingas den drabbade lägga merparten av sin energi på att hålla huvudet över vattenytan och få livet att gå runt snarare än att aktivt och snabbt hitta ett nytt jobb. Dels stannar många kvar i dåliga jobb som varken passar eller utvecklar dem för att de inte har råd att riskera den ekonomiska och sociala smäll som en period av arbetslöshet skulle ge. Båda effekterna kastar grus i arbetsmarknadsmaskineriet. Arbetstagarna blir mindre rörliga än de borde vara och mindre benägna att ta risker för att ta tillvara de möjligheter som finns. Detta är inte bra för någon.

En annan viktig faktor är den aktiva arbetsmarknadspolitik. På en arbetsmarknad där människor oftare byter jobb och där jobbinnehållet ändras i snabbare takt finns det ett större behov av skraddarsydd utbildningar och praktikupplägg där den arbetslöse snabbt kan utveckla sin kompetens så att den passar tillgängliga jobb. Den aktiva arbetsmarknadspolitik blir då än mer avgörande för att matchningen på arbetsmarknaden ska bli effektiv. Det

ligger även en trygghetsaspekt för den enskilde arbetstagaren i det att denna form av stödmekanismer finns tillgängliga.

Det råder i den politiska världen delade meningar om den aktiva arbetsmarknadspolitikens värde. Kritik har ofta riktats mot meningslösa insatser och en tendens från myndigheternas sida att skapa förvaringsplatser för arbetslösa med det egentliga huvudsyftet att putsa till statistiken. Det ligger en del i denna kritik. Lösningen är dock inte att avveckla verksamheten och låta arbetslösa klara sig bäst de kan. Det blir en minusaffär för hela samhället. Lösningen är i stället att utveckla och vässa verksamheten så att den verkligen fyller den roll som den är tänkt att fylla. Detta är fullt möjligt.

En rad intressanta och nyskapande exempel finns i de projekt som i Sverige drivs inom ramen för Europeiska Socialfonden. Ofta är de riktade till unga arbetslösa. Projekten är framgångsrika i att genom specialdesignad utbildning, praktik och vägledning lotsa ungdomar som står långt ifrån arbetsmarknaden in i riktiga arbeten. Verksamheten visar att det inte finns några "hopplösa fall", utan att det är både realistiskt och genomförbart att hjälpa ungdomar hela vägen från försörjningsstöd till fast jobb. Samhällsvinsterna blir betydande.

Den nya arbetsmarknadsdynamiken ställer också nya krav på arbetsmarknadens parter. De blir tvingade att hitta pragmatiska lösningar på nya områden. Arbetsgivarnas behov av flexibilitet behöver mötas på ett sätt som inte urholkar tryggheten för de anställda. De största svårigheterna i detta avseende finns sannolikt inom bemanningsbranschen. Att den hittills har varit både omogen och ostrukturerad har ställt till med betydande problem för alla inblandade. En uppstramning är nödvändig i riktning mot mer rimliga och förutsägbara villkor.

Till detta ska läggas det gränsöverskridande perspektivet. För att den nya arbetsmarknadspotentialen ska kunna tas tillvara behöver det bli enklare att röra sig över gränserna. Det är lätt att tro att EU-samarbetet kommit långt i sådana frågor, men så är egentligen inte fallet. Det finns fortfarande alltför höga hinder att forcera för den som vill börja jobba i ett annat EU-land. Framför allt urholkas den sociala tryggheten för den som flyttar. Det är ofta svårt att passa in i socialförsäkrings- och pensionssystemen i det nya landet. Detta behöver det bli ändring på.

2.4 Ständigt pågående kunskapslyft

Att hänga med i kunskapsutvecklingen kräver breda och medvetna insatser på många områden. Mest utsatt är alltså läget för de internationellt verkande

företagen, men behovet av kontinuerlig kunskapsuppbyggnad finns överallt i samhället.

Ett perspektiv som det talas för lite om när det gäller de allmänna kompetensnivåerna i samhället är de negativa konsekvenserna av att under längre perioder ha en hög arbetslöshet. Särskilt skadlig är ungdoms- och långtidsarbetslösheten.

- Ungdomar som inte lyckas få fotfäste på arbetsmarknaden missar alla de möjligheter till personlig utveckling som finns kopplade till att ha ett riktigt jobb. Arbetet i sig är ju en viktig lärandeprocess – i synnerhet i unga år. De skyhöga ungdomsarbetslöshetssiffror som nu plågar en rad EU-länder är i detta avseende farliga. Europa är på väg att förlora en ungdomsgeneration.
- Vid sidan av den sociala problematik som följer med långtidsarbetslöshet finns nackdelen att kompetensen successivt urholkas. Den långtidsarbetslöse tappar med tiden kunskaper och tar dessutom inte del av de successiva kunskapsuppdateringar som hör samman med att finnas på en arbetsplats. Den stigande långtidsarbetslösheten är en av de mest oroväckande av alla de negativa kurvor som den europeiska ekonomin uppvisar för tillfället.

Att pressa tillbaka ungdoms- och långtidsarbetslösheten är alltså i sig ett viktigt sätt att hålla kompetensnivåerna uppe.

Ett perspektiv som det talas en del om, men där de konkreta åtgärderna ofta är för klena, är det livslånga lärandet. Från politiskt håll saknas viljan och förmågan att ta ett helhetsgrepp. För att säkra en bra kompetensutveckling – både på det individuella och det samhälleliga planet – kan lärandet inte upphöra i ung ålder. Det måste skapas reella möjligheter att lära sig nytt genom hela livet. Generellt höjda ambitionsnivåer i yrkes-, arbetsmarknads- och vidareutbildningen är nödvändiga – men inte tillräckliga – i detta sammanhang. Även andra insatser måste till. Alla återvändsgränder i utbildningssystemet behöver tas bort. Huvudregeln bör vara att det alltid ska gå att få en andra chans. Studiemedels- och välfärdssystem behöver ställas om så att det blir realistiskt att i medelåldern sätta sig i skolbänken. I dagläget finns det stora grupper arbetstagare som helt enkelt inte har råd. Även företagen behöver ta ett större ansvar – i nära dialog med facken för att lösningarna ska fungera. Ett huvudproblem på den fronten är att den allt större andelen av arbetskraften som finns i visstidsanställningar eller hos bemanningsföretag sällan får tillgång till kompetensutveckling.

De kompetensaspekter som lyfts fram i EU 2020-strategin är i högsta grad relevanta. Att sikta på att fler ska fullfölja sin gymnasieutbildning och att fler ska bygga på med en högskoleexamen är nästintill självklarheter. Detta är dock ingenting som löser sig av sig själv. Genomarbetade strategier måste till.

Möjligen ligger den största omedelbara potentialen i arbetet med att förhindra skolavhopp före och under gymnasiet. Detta är en fråga där det nu rör på sig. Många EU-länder har nationella mål om att minska skolavhoppet med minst ett par procentenheter och starka planer för hur det ska gå till. Även på regional och kommunal nivå i Sverige har man sett betydelsen av att arbeta aktivt mot avhoppet. Nyligen startade Sveriges Kommuner och Landsting tillsammans med 6 regioner och 64 kommuner ett storskaligt projekt – ”Plug In” – i detta syfte. Under tre år ska åtgärder riktade till främst 16-20-åringar förhoppningsvis kunna driva ner avhoppet på ett effektivt sätt.

När det gäller FoU-investeringarna behövs förmodligen ett slags ”kulturrevolution” i ett flertal EU-länder. Att stimulera dessa investeringar har inte varit en tillräckligt högt prioriterad fråga. Just den grundläggande politiska attityden är nog den knut som måste lösas upp innan mer ambitiösa åtgärdsprogram kan komma på plats.

I Sverige har vi en betydligt mer exportberoende ekonomi än på de flesta andra håll och därmed även en mer positiv tradition i FoU-frågor. Det vore dock livsfarligt att slå sig till ro. Att tung och omfattande läkemedelsforskning nu är på väg från Sverige är en viktig signal om att allt nog inte riktigt är som det ska.

2.5 Jobbpotentialen i den gröna omställningen

Det talas ofta om de nya gröna jobben som om de skulle vara något alldeles speciellt. Så är det nog inte. Däremot finns det en jobbpotential i den gröna omställningen som det är viktigt att se och utnyttja.

En given grundplåt är att på FoU-området driva offensiva program för miljöteknologi och miljöutveckling. Där har de europeiska och svenska företagen att kämpa i en allt tuffare konkurrens. Kina är ett av de länder som numera slåss om ledartröjan på allt fler strategiskt viktiga områden. Breda satsningar på energieffektivisering – i till exempel bostäder – och stora investeringar i infrastruktur – såsom järnväg och kollektivtrafik – är nödvändiga i byggandet av ett hållbart samhälle. Ett stort antal arbetstillfällen är kopplade till detta. Därtill är det viktigt att se till att göra mindre gröna arbeten grönare. Det är fullt rimligt att verka för att behålla jobben inom gruvnäringen och den tunga industrin i Europa och Sverige – samtidigt som de förbättras i miljöhänseende. Det är bättre att här driva förhållandevis gröna gruvor, smältverk och verkstadsindustrier än att Kina och andra länder tar över för att driva samma verksamheter på ett mindre miljövänligt sätt.

3. Att inte låta sig luras

Det är lätt att låta sig luras av jobbfrågan. Den kan vid första anblick verka snävare och mindre komplex än den faktiskt är:

- Det kan ibland se ut som om den enbart har med själva arbetsmarknaden att göra, trots att den har många och viktiga kopplingar till bland annat utbildning, forskning och välfärd.
- Det kan verka smidigt att bara diskutera nationella förhållanden, men då missar man den helt avgörande internationella dynamiken.
- Det kan med rådande arbetslöshetssiffror verka angeläget att i första hand fokusera på det korta perspektivet, men då blundar man för en viktig långsiktig logik som i flera avseenden är annorlunda.

Den första hemläxan i jobbpolitiken är därför att se till att inte låta sig luras. Detta är en utmaning i sig.

Referenser

Arbetsförmedlingen 2010: *Generationsväxlingen på arbetsmarknaden – i riket och i ett regionalt perspektiv*, www.arbetsformedlingen.se.

Daly, Kevin 2007: "Gender Inequality, Growth and Global Ageing", *Goldman Sachs Global Economics Paper No 154*, www.goldmansachs.com.

European Commission 2009: *2009 Ageing Report. Economic and budgetary projections for the EU-27 Member States (2008-2060)*, www.ec.europa.eu.

European Commission 2010: *Green Paper. Towards adequate, sustainable and safe European pension systems*, www.ec.europa.eu.

European Commission 2011a: *Annual Growth Survey 2012. Annex III. Draft joint employment report*, www.ec.europa.eu.

European Commission 2011b: *Annual Growth Survey 2012. Annex II. Macroeconomic report*, www.ec.europa.eu.

European Commission 2012a: *Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council establishing a framework for the recovery and resolution of credit institutions and investment firms. Summary of the impact assessment*, www.ec.europa.eu.

European Commission 2012b: *Recommendation for a Council Recommendation on Sweden's 2012 national reform programme and delivering a Council Opinion on Sweden's convergence programme for 2012-2015*, www.ec.europa.eu.

Eurostat 2012-06-01: "Euro area unemployment rate at 11,0%", *News release euro indicators 81/2012*, www.ec.europa.eu/eurostat.

Matsui, Kathy et al 2010: *Womenomics 3.0: The Time Is Now. Japan: Portfolio Strategy*, Goldman Sachs Global Economics, Commodities and Strategy Research, www.goldmansachs.com.

Stuckler et al 2011: "Effects of the 2008 recession on health: a first look at European data", *The Lancet* 2011-07-09, www.thelancet.com.

Tidigare utgivna rapporter på Tankeverksamheten

Anders Nilsson & Örjan Nyström, *Ny strategi för jämlikhet* (sept. 2011)
Anna Johansson, *Obligatorisk valfrihet – Nej tack!* (okt. 2011)
Gösta Esping-Andersen, *Att investera i barn och utjämna livschanser* (nov. 2011)
Sofia Jonsson, *Trafficking i Europa* (jan. 2012)
Erik Bengtsson, *Varför är fackföreningsrörelsen så svag i USA?* (jan. 2012)
Johan Lönnroth, *Fragment av en hegeliansk historieskrivning över
nationalekonomin från svensk horisont* (febr. 2012)
Roland Kadefors, *Jobba till 75? Om ålder, arbete och pensionering* (mars 2012)
Anders Nilsson & Örjan Nyström, *Ungdomsarbetslöshet i Sverige och Leerwerkpflicht
i Nederländerna* (april 2012)
Anna-Lena Lodin & Mats Wingborg, *Arbetarrörelsen och hotet från
högerpopulisterna* (april 2012)
Erik Bengtsson, Jack Rolka och Fredrik Ståhle, *Arbetsmiljörapport* (maj 2012)

Rapporterna finns att ladda ner kostnadsfritt i pdf-format på:
www.tankeverksamheten.se

Skickar du din e-postadress till redaktionen@tankeverksamheten.se så sätter vi
upp dig på vår sändlista och du får utan kostnad kommande rapporter direkt i din
e-postlåda.

David Ljung är politisk sakkunnig för de svenska socialdemokraterna i EU-parlamentet.

Ansvarig utgivare: Ann-Sofie Hermansson
www.tankeverksamheten.se
redaktion@tankeverksamheten.se
ISBN 978-91-87077-10-4